

עושר

אָרְךָ יָמִים בְּיָמֵינָהּ בְּשִׂמְאוֹלָהּ עֶשְׂרֵת וְכָבוֹד:

(משלי פרק ג, טז)

ד. מסילת ישרים | פרק א

וְהִנֵּה שְׁמוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאָדָם בְּמָקוֹם שְׂרָבִים בּוֹ הַמְּרַחֲקִים אוֹתוֹ מִמְּנוֹ יִתְבַּרַךְ, וְהֵם הֵם הַתְּאֻזוֹת הַחֲמִירוֹת, אֲשֶׁר אִם יִמְשָׁךְ אַחֲרֵיהֶן הִנֵּה הוּא מִתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ מִן הַטוֹב הָאֲמִתִּי. וְנִמְצָא שֶׁהוּא מוֹשֵׁם בְּאֵמֶת בְּתוֹךְ הַמְּלַחְמָה הַחֲזָקָה. כִּי כָּל עֵינֵי הָעוֹלָם, בֵּין לְטוֹב בֵּין לְרָע, הִנֵּה הֵם נִסְיוֹנוֹת לְאָדָם, הַעֲנִי מִצַּד אֶחָד וְהַעֲשֶׂר מִצַּד אֶחָד, כְּעֵינֵי שְׂאֵמֶר שְׁלֹמֹה (משלי ל' ט'), "פֶּן אֲשַׁבֵּעַ וְכַחֲשֵׁתִי וְאֶמְרֵתִי מִי ה', וּפֶן אֲנָרֵשׁ וְגִבַּתִּי" וגו', הַשְּׁלִיחַ מִצַּד אֶחָד וְהִיִּסוּרִין מִצַּד אֶחָד. עַד שֶׁנִּמְצְאוּ הַמְּלַחְמָה אֵלָיו פָּנִים וְאַחֲרוֹ. וְאִם יִהְיֶה לְבֹן חַיִּל וְיִנְצַח הַמְּלַחְמָה מִכָּל הַצַּדִּי, הוּא יִהְיֶה הָאָדָם הַשְּׁלֵם אֲשֶׁר יִזְכֶּה לְדַבֵּק בְּבוֹרְאוֹ וְיֵצֵא מִן הַפְּרוּזְדוֹר הַזֶּה וְיִכְנַס בְּטָרְקִלִין לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, וְכִפִּי הַשְּׁעוֹר אֲשֶׁר כָּבַשׁ אֶת יָצְרוֹ וְתֻאוֹתָיו וְנִתְרַחֵק מִן הַמְּרַחֲקִים אוֹתוֹ מֵהַטוֹב וְנִשְׁתַּדֵּל לְדַבֵּק בּוֹ - כֵּן יִשְׁיִיגוּ וְיִשְׁמַח בּוֹ.

ה. קהלת | פרק ה, יב

יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֶשְׂרֵת שָׁמוֹר לְבַעֲלָיו לְרַעְתּוֹ:

ו. מדרש רבה | שמות לא

(ה) כִּיֹּן שִׁבְנָה שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת אִמְרַן לְהַקְבִּי"ה בַּתְּפִלְתּוֹ רַבּוֹן הָעוֹלָם אִם יֵשׁ אָדָם שִׁיתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ שֶׁתֵּתֵן לוֹ מִמּוֹן וְאֵתָה יוֹדַע שֶׁרַע לוֹ אֵל תֵּתֵן לוֹ, וְאִם רָאִיתָ אָדָם נָאֵה בַעֲשֵׂרוֹ תֵּן לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ד"ה ב' ז) וְנָתַתְּ לְאִישׁ כִּכְל דַּרְכּוֹ אֲשֶׁר תִּדְעֵהוּ אֶת לִבּוֹ.

ז. מלכים א | פרק ג

(ה) בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׂאֵל מֶה אֲתָן לָךְ: (ו) וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אֲתָה עֹשִׂיתָ עִם עַבְדְּךָ דָּוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל כִּי אֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בְּאֵמֶת וּבְצַדִּיקָה וּבְיִשְׁרֵת לִבָּב עִמָּךְ וְתִשְׁמָר לוֹ אֶת הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וְתֵתֵן לוֹ בֵּן יִשָּׁב עָלַי כִּסְאוֹ כִּיֹּם הַזֶּה: (ז) וְעַתָּה ה' אֱלֹהֵי אֲתָה הַמְּלַכְתָּ אֶת עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאֶנְכִּי נֶעַר קָטָן לֹא אֵדַע צֵאת וְבֹא: (ח) וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עַמָּךְ אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ עִם רַב אֲשֶׁר לֹא יִמְנֶה וְלֹא יִסְפֵּר מַרְבֵּ: (ט) וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׂמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמָּךְ לְהַבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יִכָּל לְשֹׁפֵט אֶת עַמָּךְ הַכָּבֵד הַזֶּה: (י) וַיִּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שְׂאֵל שְׁלֹמֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה: (יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעַן אֲשֶׁר שְׂאֵלְתָּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא שְׂאֵלְתָּ לָּךְ יָמִים רַבִּים וְלֹא שְׂאֵלְתָּ לָּךְ עֶשְׂרֵת וְלֹא שְׂאֵלְתָּ נַפְשׁ אִיבִיךָ

א. מלבי"ם | משלי ג, טז

הַחֲכָמָה הִיא תֹאחֻז אוֹתוֹ בִּיד שְׁמָאל, כִּי בְיָמֵינָהּ הִיא אוֹחֻזת דָּבָר יָקָר מִזֶּה שֶׁהוּא אוֹרֵךְ יָמִים, שְׁכּוֹלֵל טוֹב חַיִּי הַעוֹה"ז וְגַם חַיִּי נֹצַח בְּעוֹלָם שְׁכּוֹלוֹ אַרְוֶךְ.

ב. משלי | פרק ל

(ז) שְׁתִּים שְׂאֵלְתִי מֵאֲתָךְ אֵל תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטָרֶם אָמוֹת: (ח) שְׁוֹא וְדָבָר כְּזָב הִרְחַק מִמֶּנִּי רֹאשׁ וְעֶשְׂרֵת אֵל תִּתֵּן לִי הַטְּרִיפְנִי לְחֶם חֶקֶי: (ט) פֶּן אֲשַׁבֵּעַ וְכַחֲשֵׁתִי וְאֶמְרֵתִי מִי ה' וּפֶן אֲנָרֵשׁ וְגִבַּתִּי וְתִפְשֵׁתִי שֵׁם אֱלֹהֵי:

ג. רבנו בחיי | בראשית כח, כ

וְנָתַן לִי לֶחֶם לֹאכּוֹל וּבִגְדֵי לְלַבּוֹשׁ. זֹאת שֶׁאֵלֶּת הַצַּדִּיקִים מֵאֵת ה' לֹא יִשְׁאֲלוּ הַמּוֹתְרוֹת רַק הַדָּבָר הַהַכְרִחִי בְּלִבָּב שֶׁאִי אִפְשָׁר לוֹ לְאָדָם שִׁיחִיה בְּלַעֲדֵיו. וּבִידוּעַ כִּי נִטִּיית אָדָם אַחֲרֵי בִקְשַׁת הַמּוֹתְרוֹת הוּא גּוֹרֵם לוֹ מֵהוֹמוֹת רַבּוֹת, וְעַל כֵּן כָּל אִישׁ יִרָא אֶת ה' רֹאוֹי לוֹ שִׁיחִיה שֶׁמַּח בְּחִלְקוֹ וְשִׁיִּסְתַּפֵּק בְּמַעַט וְשִׁלָּא יִתְאוּהַ הַמּוֹתְרוֹת וְיִיטִיב לְבוֹ בִּירְאֵת ה', הוּא שֶׁאֵמֶר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ ע"ה (משלי טו, טז) טוֹב מַעַט בִּירְאֵת ה' מֵאוֹצֵר רַב וּמֵהוֹמָה בּוֹ. וְהִבְיֵא לְזֶה אוֹת וְעֵדוֹת וּמוֹפֵת הַכְּתוּב שֶׁאֲחִרִי, הוּא שֶׁאֵמֶר (שם, יז) טוֹב אֲרוּחַת יֶרֶק וְאֵהֲבָה שֶׁם מִשׁוֹר אֲבוֹס וְשִׁנְאָה בּוֹ, יֹאמֶר כִּי יִיטֵב לְבִנֵי אָדָם הַמַּעַט בַּחֲבֵרָה שֶׁתִּנְעַם לָהֶם יוֹתֵר מִן הַמְּרוּבָה וְהַמְּטַעֲמִים בַּחֲבֵרַת הַשּׁוֹנְאִים. וְהַעֲנִין הַזֶּה הִבְיֵא לְמַשֵּׁל עַל מַדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, וּמִמֶּנּוּ יֵשׁ לְלַמּוֹד קַל וְחוֹמֵר שִׁישׁ לוֹ לְאָדָם לְהַתְּפַיִס וְלְהַסְתַּפֵּק בְּמַעַט בְּאֵהֲבַת ה' יִתְבַּרַךְ וּבִירְאֵתוֹ יוֹתֵר מִתּוֹסַפֵּת הַמִּמּוֹן מִן הַגּוֹזֵל וְהַחֲמָס. וְכֵן שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ ע"ה הַתְּפַלֵּל עַל מַדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת הוּא שֶׁאֵמֶר (משלי ל, ח) הַטְּרִיפְנִי לֶחֶם חוֹקִי, בִּיאֵר כִּי הֵרִישׁ וְהַעוֹשֵׁר מִדּוֹת מְגוֹנוֹת מִבִּיאוֹת אוֹתוֹ לְעַבּוֹר עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, כִּי עִם הֵרִישׁ יִצְטַרֵּךְ אָדָם לְהַחֲנִיף אֶת הַבְּרִיּוֹת, כְּעֵינֵי שְׁכָתוֹב (שם יח, כג) תַּחֲנוּנִים יִדְבַר רֵשׁ, וְעִם הַעוֹשֵׁר יִבּוֹא הָאָדָם אֶל הַמּוֹתְרוֹת וְיִקְנֶה לְעַצְמוֹ גַּסּוֹת הָרוּחַ וְגַבָּה לֵב, כְּעֵינֵי שֶׁנֶּאֱמַר (שם) וְעֵשִׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת, עַד שֶׁשִּׁישִׁימֵנו תּוֹעֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם טז, ה) תּוֹעֵבַת ה' כָּל גַּבָּה לֵב, וּמִפְּנֵי זֶה אִמְרַן רִישׁ וְעוֹשֵׁר אֵל תֵּתֵן לִי הַטְּרִיפְנִי לֶחֶם חוֹקִי:

וְשָׂאֵלֶתָ לָךְ הַבֵּין לְשִׁמְעַע מְשֻׁפֵּט: (יב) הִנֵּה עֲשִׂיתִי פְדֻבְרִיךָ הַנֵּה נִתְּתִי לָךְ לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנֶיךָ וְאֶחָרֶיךָ לֹא יָקוּם כְּמוֹךָ: (יג) וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׂאֵלֶתָ נִתְּתִי לָךְ גַּם עֲשֶׂר גַּם כְּבוֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמוֹךָ אִישׁ בְּמַלְכִים כָּל יָמָיו: (יד) וְאִם תִּלְךָ בְּדַרְכֵי לְשִׁמּוֹר חֲקֵי וּמִצְוֹתַי פֶּאֶשֶׁר הִלַּךְ דְּוִיד אָבִיךָ וְהֶאֱרַכְתִּי אֶת יָמֶיךָ:

ה. משלי | פרק יד, כד

עֲטַרְתַּת חֲכָמִים עֲשֶׂרָם אֲוֶלֶת כְּסִילִים אֲוֶלֶת:

רש"י

עטרת חכמים עשרם - שהם עשירים בתורה. ואולת כסילים אולת - קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצל מן החכמה:

ט. רבנו בחיי | הקדמת פרשת בחקותי

שלמה המלך הודיענו בכתוב הזה כי העושר הוא מדה שהחכמים זוכין בה ופושעים יכשלו בה, כי כשהעושר ברשות החכם הנה הוא לו עטרה וכבוד, מפני שכל זמן שהוא חסר העושר חכמתו בזויה ודבריו אינם נשמעים, ועם העושר יש לאל ידו להרים ראש האמת ולהשפיל השקר ואת כל הדוברים אותו, ועוד שיפזר אותו במעלות ובמעשים שהוא מתעטר ומתכבד בו.

ולמדך הכתוב כי העושר הזה שהוא עטרה לחכמים הוא לכסילים אולת, לפי שהכסילים מתגאים בעשרם ובו ירימו קרן להחזיק ידי כל עוברי עבירה ותגבר ידם לעשות כל דבר פשע.

והנה העושר כדמיון השמש שהוא עושה שתי פעולות זו היפך זו, מלבין הבגד ומשחיר פני הכובס, והכל לפי המקבל, כן העושר בענינו יש בו שתי פעולות זו היפך זו, עטרה לזה אולת לזה, והכל לפי דעתו של אדם. ובא כפל הלשון שהזכיר שתי פעמים אולת לומר כי העושר לכסילים אולת לנפשם, וכלל הדבר כי הכסילים עשרם יכשילם ויאבדם אבדן הגוף ואבדן נפש, אבל החכמים נזהרים שלא ינזקו בו, אבל הם מתכבדים בו ומקבלים ממנו תועלת הגוף והנפש, לפי שהם יודעים כי העושר וההצלחה בעולם הזה אינן אלא הכנות לצורך הנפש כדי שתלמד החכמה ותקבל המושכלות.

ומזה הזכיר עוד (שם טו, כא) אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת, כי השמחה ושפע השלוה הוא אולת לחסר לב, יגיע לו מזה שיעשה אולת, אבל איש תבונה יגיע לו מזה שיתקן מדותיו בסיבת השמחה והשלוה, זהו יישר לכת, יתקן בה מדות גופו ונפשו. ועל כן תאריך התורה תמיד במעשה המצוות ביעודי הצלחת הגוף ושפע השלוה והטובה בעולם הזה. וידוע שאין הדברים ההם תכלית כי הם יעודים גופניים, שכולם מתאימים להיותם הכנות לנפש השכלית לדרוש ולהשיג ידיעת השם כדי

לזכותו בסוף באור פני מלך חיים שהוא התכלית, ולכך הבטיחה התורה כי בעשותנו החוקים והמצוות יגיע אלינו הכנות העולם הזה שבהם נזכה ונחיה חיי עד מה שלא הגיעו לנו מעולם על השלמות לא במקדש ראשון ולא במקדש שני.

י. מסכת אבות | פרק ו

רבי שמעון בן מנסיא אומר משום רבי שמעון בן יוחאי: הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזיקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנאמר (משלי טז, לא) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, ואומר (שם כ, כט) תפארת בחורים כוחם והדר זקנים שיבה, ואומר (שם יד, כד) עטרת חכמים עושרם, ואומר (שם יז, ו) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, ואומר (ישעיה כד, כג) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד. רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מידות שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקומו ברבי ובבניו.

תפארת ישראל

נאה לצדיקים ונאה לעולם - דכשימצאום הצדיקים לא די שירוויחו הם עי"ז, אלא גם בני העולם ירוויחו עי"ז, כי הנוי יתן להצדיקים חן לפני שרים ומלכי ארץ להיות דורשי טוב לעמם, ובכח, יצילו עשוק מיד עשוקו, ובעושר יתמכו עניים ואביונים, ועי"י הכבוד, יהיה עצתם נשמע בדבר ה' ליראה אותו, ובחכמה, ילמדו לעם לדעת את ה', ובזקנה, יהיו דבריהם דברי טעם וגרעניים כוחיים ומבושלים יפה, ועי"י השיבה, יכול לספר לכל ההרפתקאות דעו על יראי ה' ויצילים ה', וגם מקריות הרשעים שהיו תחלתן שלווה וסופן יסורין, וברבוי בנים ובני בנים, יטעו נטיעות יפות רבות בישראל, לעשות פרי ולהפיץ דעת בקהל ה' בכל המקומות, אולם הרשעים משתמשין בכוחות אלה בהכל להיפך, ביופי לזנות, ובכח לעוול, וכו' וכו':

יא. מסכת ברכות דף כז/ב

אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזל ופלח והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות.

יב. תוספתא | מסכת סוטה פרק טו

משמת ר"א בן עזריה בטלה עטרת חכמים שעטרת חכמים עשרם.

